

ПРАГМАТИЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ І ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. У статті розглядаються основні недоліки діючої податкової системи та напрямки її реформування в процесі розвитку в Україні ринкових відносин та інтегрування української економіки в світовий ринок.

Ключові слова: податкова система, оподаткування, податкове навантаження, податковий борг.

Annotation. In the article the basic lacks of the operating tax system and directions of its reformation are examined in the process of development in Ukraine of relations of markets and integration of the Ukrainian economy in a world market.

Key words: tax system, taxation, tax loading, tax debt.

Вступ. На сучасному етапі розвитку фінансова система України має певні здобутки, що дозволяють її елементам нормально функціонувати. Проте існує велика кількість проблем, які потрібно вирішувати і тим самим вдосконалювати податкову систему держави.

Податкова система України поєднала в собі принципи двох податкових систем, найбільш характерних для світової практики – європейської й американської. Жорсткість української податкової системи визначена еkleктичним поєднанням обох систем із метою ліквідації дефіцитності бюджету. Відсутність комплексного наукового аналізу та обґрунтованих підходів до послідовного реформування, зволікання із внесенням змін до податкового законодавства зумовили загострення суперечностей між фіскальними функціями податкової системи й потребами стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання [1, с.212].

Сьогодні проблема побудови ефективної податкової системи та її реформування є однією з найбільш актуальних у процесі розвитку в Україні ринкових відносин та інтегрування української економіки в світовий ринок. Її вирішення повинно здійснюватися шляхом вивчення, аналізу і творчого осмислення як існуючої в Україні законодавчої бази, так і накопиченого в світі досвіду у сфері оподаткування.

Над питанням реформування податкової системи України працюють такі українські науковці, як В.Андрущенко, П.Мельник, А.Соколовська, А.Тищенко, А.Крисоватий, В.Федосов, О.Василик, С.Гасанов, В.Геєць, Т.Єфименко та інші. Проте ця проблема потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – виявити основні недоліки чинної податкової системи та визначити напрямки її реформування.

Результати. Чинна сьогодні в Україні податкова система сформувалась ще на старті трансформаційного процесу. Вона відіграла свою позитивну роль на етапі становлення України як незалежної держави. Однак перехід української економіки на ринкові відносини потребує вдосконалення податкової системи для оптимального виконання нею своїх завдань і функцій.

Основними недоліками чинної податкової системи є:

- нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження;
- перетворення податкової системи у чинник пригнічення економічного зростання та інвестиційної активності, стимулювання ухилення від сплати податків і відтік капіталів за кордон;
- велика кількість нормативно-правових актів з питань оподаткування – більш як 500 нормативно-правових актів, нормами яких повинні володіти та керуватись на практиці як платники податків, так і працівники органів державної податкової служби України [5, с.40];

- неузгодженості та протиріччя окремих норм податкових законів, їх нестабільність, безсистемне надання пільг і перекручування суті окремих видів податків;
- неврегульованість правових гарантій для учасників податкових відносин, відсутність прозорих і ефективних механізмів захисту прав платників податків;
- проблема подвійного оподаткування;
- велика кількість малоефективних податків, які потребують істотних адміністративних витрат, що перевищують доходи бюджету, які забезпечуються за рахунок їх справляння.

До негативних рис податкової системи також варто віднести її надмірну фіскальну спрямованість і неврахування інших завдань, таких як стимулювання виробництва, інновацій, інвестування і розвиток підприємницької діяльності [7, с.257].

На сьогоднішній день головним завданням функціонування податкової політики повинна стати її переорієнтація із суто фіскальних цілей на стимулювання економічного зростання. Адже з точки зору державного регулювання економіки найважливіше значення має регулююча функція податків і системи оподаткування в цілому. Саме за допомогою цієї функції системи оподаткування держава гармонізує свої інтереси з інтересами платників. Разом із тим лише регулююча функція податків не в змозі гарантувати відповідність дій платників вимогам загальнодержавних інтересів [2, с.12]. Тому, на мою думку, регулююча й фіскальна функції податків і системи оподаткування в цілому повинні бути раціонально збалансованими.

Нині розв'язання накопичених у податковій сфері протиріч більшою мірою пов'язують із необхідністю створення єдиного правового поля у сфері податкових відносин. У першу чергу необхідно прийняти Податковий кодекс, який стане основою, передумовою здійснення податкової реформи. Цей документ не просто об'єднає діючі закони та нормативні акти, але й ліквідує проблеми, що заважають рухатися вперед. А таке поєднання дозволить поступово забезпечити новий, якісний рівень вітчизняного оподаткування та реально наблизити його до світових стандартів.

Податковий Кодекс повинен усунути недоліки існуючої податкової системи, зберігши при цьому все те раціональне, що в ній є, врахувати накопичений позитивний досвід, стабілізувати систему податків, принаймні в межах фінансового року, а згодом – протягом декількох років.

Також до недоліків існуючої системи оподаткування варто віднести повільні темпи вирішення проблеми подвійного оподаткування. Негативною рисою вітчизняної системи оподаткування стало багаторазове оподаткування прибутку підприємств, що в багатьох випадках стає причиною ухилення підприємств від сплати податків. Так, якщо суб'єкт господарювання повинен платити прямий податок на прибуток у розмірі 25% і непрямий податок на той самий прибуток у розмірі 20%, то сума сплати фактично становить 45%. Також варто згадати підприємства, де згідно із законом нараховують акцизний збір. Як відомо, ПДВ нараховується на суму акцизного збору. Це у свою чергу збільшує продажну ціну й податковим тягарем лягає на споживача.

Тому з боку держави обов'язково повинен бути використаний комплексний підхід для реформування податку з доходів фізичних осіб та податку на додану вартість, адже джерело оплати цих податків єдине – загальний дохід громадянина держави, і найбільший тягар лягає на плечі малозабезпечених верств населення. Тому для подолання негативного впливу ПДВ на малозабезпечені верстви населення пропонується збільшення суми неоподаткованого мінімуму доходів громадян до розміру прожиткового мінімуму. А компенсувати втрати від недонадходження сум податку на доходи фізичних осіб за рахунок збільшення розміру неоподаткованого мінімуму пропонується за рахунок повернення до прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб та покращення податкової дисципліни щодо сплати всіх інших податків та податкових платежів. Також пом'якшити вплив ПДВ на кінцевих споживачів можна за рахунок диференціації ставок ПДВ за групами товарів залежно від їх соціальної значимості, як це робиться, наприклад,

у Франції. Очевидним є також і те, що при розробці ставок оподаткування необхідно більше брати до уваги рівень реальних доходів населення. З метою вирівнювання умов господарювання і посилення контролю з боку держави за господарською діяльністю підприємницьких структур замість нульової ставки доцільно застосовувати мінімальну ставку в розмірі 5%.

Але, на жаль, діюча система оподаткування в Україні, яка орієнтована на надходження від непрямих податків, що залежать від господарських оборотів, а не від ефективності діяльності підприємств, не зацікавляє фіскальні органи у підвищенні національної економіки [4, с.153].

Реалії сьогодення свідчать, що бюджетоформуючий податок на додану вартість перетворюється на бюджетовитратний. Деструктивною для економіки держави загалом є прогресивна динаміка відшкодування податку на додану вартість “живими” грішми як щодо внутрішніх оборотів, так і щодо зовнішньоекономічних операцій і відсутність такого ж зростання коштів у бюджеті. Процедура відшкодування ПДВ має багато зловживань, проблем і неузгодженостей. Крім того, протягом останніх п’яти років Україна наближається до балансу отриманого і відшкодованого з бюджету ПДВ.

Варто також зупинитися на розгляді проблем, які виникають при оподаткуванні прибутку підприємств. З 2001 року простежується випереджаюче підвищення фактичного рівня податкового вилучення прибутку, що (майже у півтора раза) викликало різке скорочення темпів зростання інвестицій, які активно збільшувались протягом попередніх років (рис.1).

Однією з головних проблем оподаткування прибутку підприємств та забезпечення надходжень платежів на сучасному етапі розвитку економіки є збитковість вітчизняних підприємств. Адже саме збиткові підприємства нерідко стають проблемою для податківців багатьох регіонів. Насамперед найбільше уваги приділяється штучно збитковим підприємствам. Так, у 2001 році збитково працювали 43% підприємств, у 2002 – 43%, у 2003 році – 41%, у 2004 році – 33,7%, у 2005 році – 33,3%, у 2006 році – 30,9%. Отже, в останні роки спостерігається зменшення відсотка збиткових підприємств до їх загальної кількості. Проте сума від’ємного значення об’єкта оподаткування впродовж останніх років постійно збільшується і зросла майже у 2,2 раза (табл.1).

Сьогодні можна стверджувати, що вітчизняна система оподаткування стримує процеси нагромадження та інвестування, спрямовує ресурси на непродуктивне споживання. Це перешкоджає нормальній реакції вітчизняних виробників на зростання споживчого попиту внаслідок збільшення доходів населення, веде до уповільнення зростання ринку продукції інвестиційного призначення та виробничого споживання.

Іншою вадою чинної податкової системи є нерівномірне податкове навантаження. Нині податковий тягар в Україні на платників порівняно з іноземними країнами є досить помірним. Однак у нас у державі склалася така практика, коли тягар податкового тиску перекладається на ті підприємства, які працюють легально і доволі прибутково. Таким чином, можна стверджувати, що порушуються одні з основних принципів функціонування системи оподаткування, які підтверджені світовим досвідом, а саме: загальність, рівність і визначеність [3, с.22].

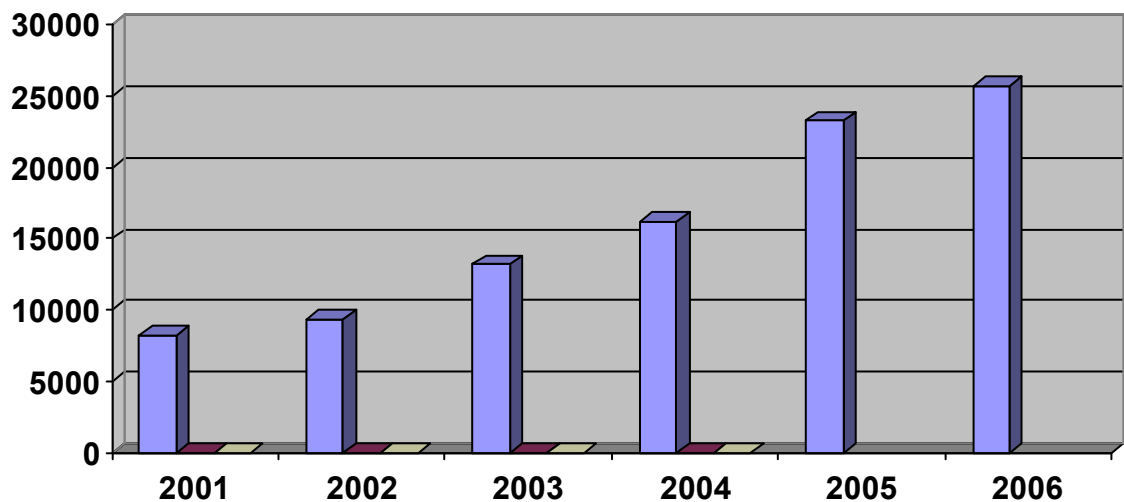

Рис. 1. Динаміка надходжень податку на прибуток підприємств та організацій за період 2001–2006 рр., (млн. грн.)*.

* Складено за даними Державної податкової адміністрації України.

Податкове навантаження перш за все повинно бути економічно обґрунтованим для оптимального забезпечення у необхідному обсязі дохідної частини бюджетів, при цьому не перешкоджаючи здійсненню фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання в умовах діючої системи оподаткування. Коливання податкової політики, зміни порядку, ставок, принципів оподаткування, відповідальності за порушення податкового законодавства, впровадження нових податків впливає на економічні процеси, провокує ріст цін, інфляцію, погіршення фінансового стану платників, припинення діяльності тощо. Адже погіршення фінансового становища платників призводить до заборгованості зі сплати податків. Проте на сьогоднішній день ситуація покращується, як видно з таблиці 2, податковий борг, починаючи з 2002 року, має тенденцію до зниження.

Таблиця 1

Фінансовий результат діяльності підприємств України за період 2001–2006 рр.*

Рік	Прибуткові підприємства		Збиткові підприємства	
	у% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, (млн. грн.)	у% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, (млн. грн.)
2000	62,3	35 224,7	37,7	22 190,4
2001	57	31 504,9	43	11 927,2
2002	57	31 512,5	43	16 689,9
2003	59	37 349,8	41	17 037,7
2004	66,3	60 619,5	33,7	17 687,5
2005	66,7	72 443,8	33,3	14 824,5
2006	69,1	91 074,4	30,9	20 837,6

* Складено за даними Державного комітету статистики України [8].

У структурі податкового боргу за податковими зобов'язаннями без урахування сум податкового боргу платників податків, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство або прийнято рішення суду про припинення стягнення по податках і зборах (обов'язкових платежах) до бюджетів та державних цільових фондів за 2006 рік найбільшу питому вагу займає податок на додану вартість – 40,8%, або 3181,2 млн. грн., питома вага податку на прибуток становить 29,9%, або 2334,1 млн. грн., плати за землю – 2,6%, або 204,8 млн. грн. (рис. 2).

Податковий борг із платежів до Зведеного бюджету України за період 2002 – 2006 рр.*

Рік	Податковий борг за податковими зобов'язаннями (млн. грн.)	% до попереднього року
2002	24 775	-
2003	23 566	95%
2004	23 211	98%
2005	17 413	75%
2006	12 511	71%

* Складено на основі даних Державної податкової адміністрації України.

Незважаючи на те, що податковий борг протягом останніх років знижується, все ж таки існує потреба здійснення раціональної податкової політики, яка б дала можливість платникам уникати складних фінансово-економічних ситуацій і займатися стабільною діяльністю.

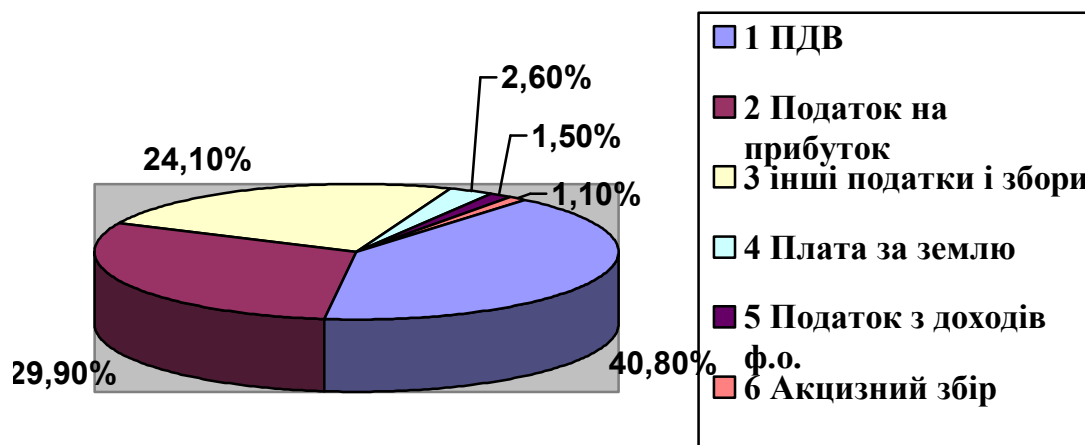

Рис.2. Структура податкового боргу за податковими зобов'язаннями щодо видів податків і платежів станом на 01.01.2007 року, (%) *.

* За даними Державної податкової адміністрації України.

На даному етапі розвитку податкова політика повинна сприяти процесам надходження інвестицій в економіку України для подальшого розширення виробничих процесів, освоєння нових технологій. Для цього варто використати регулюючу функцію податкової системи у вигляді надання пільгового оподаткування при виконанні певних умов поліпшення фінансових показників діяльності суб'єктів господарювання. Але пільги повинні запроваджуватись у виняткових випадках і мати загальнодержавне поширення, адже застосування пільг, боротьба за їх упровадження завжди пов'язані з лобіюванням, порушенням законодавства та збільшенням витрат бюджету, не кажучи вже про зниження надходжень до бюджету [6, с.33]. Також необхідно уніфікувати ці пільги, різко скоротити їх кількість, зробити більш прозорими та підвищити їх стимулюючі й регулюючі властивості; визначити, що повинно стимулюватися податковими пільгами, а що — шляхом прямого бюджетного фінансування, визначити цілі надання пільг та їх реалістичність.

Однак, формуючи напрями реформування податкової системи, необхідно враховувати і негативний вплив, який така реформа може мати на теперішній стан економіки. Так, різке зниження рівня оподаткування в загальному випадку сприяє пожвавленню всіх економічних процесів і зниженню рівня тіньової економіки, проте в перші роки супроводжується, як правило, зменшенням податкових надходжень до бюджету. Тому податкова реформа повинна містити обов'язково стимулюючі складові, які б сприяли підвищенню економічного зростання суб'єктів господарювання та компенсації втрат податкових надходжень за рахунок зростання податкової бази.

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що основними завданнями податкової реформи як однієї з найважливіших умов функціонування ефективної податкової системи можна вважати значне зниження і вирівнювання податкового тягаря; спрощення податкової системи, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізація витрат виконання й адміністрування податкового законодавства, зниження ставок податків. Система оподаткування повинна бути гранично спрощена, що дозволить розширити базу оподаткування, суттєво скоротити витрати на документообіг і утримання податкової служби і таким чином збільшити обсяг надходжень до бюджету без підвищення ставок податків. Нині можна стверджувати, що податкова реформа в Україні необхідна. Вона має усунути основні недоліки чинної податкової системи і закласти основи для формування податкової системи, яка стимулюватиме вітчизняне виробництво, інноваційно-інвестиційну діяльність і сприятиме запровадженню нової якісної системи податкових відносин.

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) шляхом європейської інтеграції / Авт. кол. А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. досліджень, Ін-т економ. прогнозування НАН України, Міністерство економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстат України. – 2004. – С.212–214.
1. Іванов Ю.Б. Альтернативні системи оподаткування. Монографія. – Харків: ХДЕУ–Торнадо, 2003.
2. Іголкін І.В. Податкова реформа як об'єктивна необхідність зміцнення дохідної частини державного бюджету // Фінанси України. – 2005. – №8.
3. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: Монографія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с.
4. Майстренко О. Реформування податкової системи України як спосіб вирішення податкових колізій // Право України – 2006. – №2.
5. Ревун В.І. Про реформування і модернізацію податкової системи // Фінанси України. – 2006. – №6.
6. Рейнська В.Б. Роль податкової системи у трансформаційних процесах в Україні // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво НаУ “Острозька академія”, 2006. – Вип.8. – Ч.1.
7. www.ukrstat.gov.ua.